

УДК 179:811.111'25

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2025-2-4>

DOMESTICATION TA FOREIGNIZATION У ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ ЦАРИНІ: ДИХОТОМІЧНИЙ ТУМБЛЕР ЧИ КОНТИНУУМ ВЗАЄМОДІЇ СВОГО ТА ЧУЖОГО (ЧАСТИНА 1)

Крюкова Юлія Дмитрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей

*Волинський національний університет імені Лесі Українки**krjukowajuli@gmail.com**orcid.org/0000-0002-7769-3402***Чарікова Ірина Василівна,**

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології

*Волинський національний університет імені Лесі Українки**icharikova@vnu.edu.ua**orcid.org/0000-0002-5080-5216*

Представлена розвідка складається з двох частин та присвячена сучасним аспектам перекладознавчої царини й намагається осмислити переклад і суб'єктність перекладача крізь призму Антропоцено-Ктулуценової теорії, одного з найновітніших та найвпливовіших напрямів сучасних гуманітарних, екокритичних і філософських студій XXI ст.

У першій частині здійснено спробу згенерувати своєрідну колаборацію співвідношень фундаментальних понять у перекладознавстві, таких як форенізація та доместикація, з актуальними постгуманістичними парадигмами, в яких мислення екстраполюється далеко за межі антропоцентризму, де людина позиціонується мірилом Всесвіту. Генеалогічний підхід дає можливість відтворити еволюційне становлення ключових понять, якими оперуємо у наших наукових пошуках. Окреслено концептуальні шлейфи їхніх значень у контекстах розвідок різних науковців. Визначено, що з кожним наступним вивченням концептів свого та чужого, а відповідно явищ доместикації та форенізації у перекладацькій царині, вектор дослідження щоразу зміщується в бік толерантності та гостинності стосовно іншого. А саме: від етики чужого та збереження чужості як випробування → до політизованості перекладу та форенізації як спротиву етноцентризму → до наративності та переоповідання, де доместикація ототожнюється з конформізмом, а foreignization з його запереченням → до перекладу як сплетіння учасників, де перекладач агент культурної пам'яті та змін.

Зроблено припущення, що ментальний зсув у сторону партнерства багатьох кардинально змінює й онтологічні засади перекладацької галузі. Констатовано, що тепер її вимір – площини глобальних цен-концептів, які формують фрактальну антиматрицю постгуманістичного бачення світу. Така стихійність та гнучкість нейтралізує традиційну матричну стаціонарність і калібрується полюсами свого (domestication) й чужого (foreignization), що лежать в основі. Узагальнено, що за таких умов суб'єктність перекладача неминуче повинна набувати ознак трансверсальності – метанавички, що дозволить йому будувати якісно нові перекладацькі траєкторії, перетинати межі норм, систем, рівнів, рухатися вертикально (доместикувати), горизонтально (форенізувати), хаотично в усі напрямки, синтезуючи гетерогенні елементи свого й чужого на шляху до нових синергій.

Зроблено висновки, що у поліфонічній лінзі сучасності доместикація та форенізація – не табори-антагоністи, а два полюси єдиного континууму, між котрими курсує перекладач залежно від мети, жанру, часу, місця, аудиторії, етичних й політичних пререквізит і прикладного наповнення окремого -цен.

Ключові слова: Антропоцен, Ктулуцен трансверсальність, етика чужого, постгуманізм, концепт, метанавичка.

DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION IN TRANSLATION STUDIES: ON-OFF COGNITIVE TOGGLE OR A CONTINUUM OF THE NATIVE-FOREIGN INTERACTION (PART 1)

Kriukova Yuliya Dmytrivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
for Natural Sciences and Mathematics
Lesya Ukrainka Volyn National University
krjukowajuli@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7769-3402

Charikova Iryna Vasylivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Associate Professor at the Department of English Philology
Lesya Ukrainka Volyn National University
icharikova@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-5080-5216

The given paper consists of two parts and deals with the contemporary issues of translation studies. An attempt is made to comprehend the translation process and translator's subjectivity through the lens of Anthro-Chthulucene theory. One of the most cutting-edge and influential trends in modern humanities, ecocritical and philosophical studies.

The first part of the research is devoted to an attempt to create a peculiar interrelation between fundamental translation notions of domestication and foreignization and contemporary posthuman paradigms, within which thinking extends far beyond anthropocentric boundaries where the human being is regarded as the measure of the Universe. In the course of investigation, the genealogical perspective enables the illustration of the evolution of key terms employed in our scientific work. The conceptual shades of their meaning in different scientific contexts are outlined. It is suggested that with each subsequent study of native and foreign phenomena (i.e. 'domestication' and 'foreignization') in translation, the research focus has been gradually shifting towards tolerance and hospitality to otherness: from the ethics of foreignness and the preservation of alterity as a challenge → to the politicization of translation and foreignization as resistance to ethnocentrism → to narrativity and re-narration where domestication aligns with conformism and foreignization with its opposition → to translation as an interwoven process, where a translator acts as an agent of cultural memory and change. It is assumed that the mental shift towards multi-species partnership has rapidly altered the ontological principles of translation studies. It is argued that its present dimension lies within the realm of global cene-concepts that form a fractal anti-matrix of posthuman world perception. Such flexibility and vitality neutralize traditional matrix's fixedness and are calibrated by the poles of the native (domestication) and the foreign (foreignization). It is summarized that under such circumstances, the translator's subjectivity inevitably requires some features of transversality. That is a meta-skill that enables the construction of qualitatively new translation trajectories, the crossing of boundaries of norms, levels, and systems, moving vertically (to domesticate), horizontally (to foreignize), or chaotically in all directions, synthesizing heterogeneous elements of the native and the foreign on the way to new synergies.

It is concluded that, through the polyphonic lens of modernity, domestication and foreignization are not opposing camps but two poles of a single continuum, between which the translator navigates depending on purpose, genre, time, place, audience, ethical and political prerequisites, and the applied content of each 'cene'.

Key words: Anthropocene, transversality, ethics of otherness, posthuman, concept, meta-skill.

Вступ. Стрижнева та фундаментальна епістемологічна риса сучасності – часове прискорення, воно ж бо зміна геологічного часу на швидкісний. Своєрідна ідея *сингулярності*, коли потенція культурних, соціальних, технологічних змін настільки б'є через край, що чи не кожне наступне покоління живе в кардинально новій реальності. Диференційна риса, що лежить в основі *Holocene-Anthropocene* теорії, що є однією з найактуальніших культурних парадигм у царині сучасних гуманітарних студій, оскільки чи не найкраще демонструє те, як у процесі розвитку тран-

сформувалось мислення людини та про неї, природу, техніку, планету загалом.

Лише уявімо, що епоха Голоцен (*Holocene* (стабільність) охопила близько 13 тисяч років, що є лівовою часткою, фактично всією історією людської цивілізації, що тривала від *неоліту* до *індустріальної революції*. Унікальний період в історичних хроніках, що характеризувався відносною кліматичною та геологічною константністю, умовами, що сприяли з'яві землеробства, розвитку міст, заснуванню держав, виникненню письма, релігії й зрештою всього того культурного багатого-

маніття, котре ми маємо можливість споглядати нині. За таких обставин час відчувався плинно та повільно, будь-які відхилення від норми – дозовано та своєчасно.

Однак на зміну *Holocene* і стабільності приходить *Anthropocene* та її крах. Людина проявляє себе в усій своїй красі та лише за неповних 300 років від початку технологічного прориву перетворюється з біологічного виду на місцями вцент руйнівну, деструктивну геологічну силу, яка змінює на своєму шляху все, від локальних рівнів до планетарних масштабів: атмосфера, океани, біосфера. Шалені темпи трансформацій проміряються роком за сто. Те, що геологи визначають епохою в сотні тисяч років, у *Anthropocene* – справжній квантовий стрибок, екзистенційний вибух на метриці геологічної шкали. Термін *Anthropocene* (від грец. *anthropos* – людина, *kainos* – новий) був запропонований ще в XIX ст., однак наукового статусу набув лише в 2000 р., коли був популяризований нідерландським ученим-хіміком, нобелівським лауреатом П. Крутценом та американським біологом Ю. Стоермером (Crutzen, Stoermer, 2000: 17–18). Уперше це слово на широкий загаль пролунало на конференції присвяченій кліматичним змінам, де ключовою ідеєю стало те, що людина як співтворець так і спустошувач, руйнівник планетарних процесів. Такі ідеї викликали потужну хвилю міждисциплінарного резонансу від екології до філософії. Як реакція на цю гіпотезу миттєво почали виникати альтернативні *цен*-теорії, котрі намагалися змістити центр відповідальності на інші сили.

Однак цікавим спостереженням тут постає не стільки сама швидкість, скільки кількість *-ценів*, що паралельно генеруються у межах однієї епохи. Так, Капіталоцен (*Capitalocene*) – виник як реакція та критика на термін *Антропоцен*. Термін увів соціолог, історик Дж. Мур у своїй праці *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*, 2016, де центральною стала гіпотеза про те, що людина як вид не несе колективно відповідальності, бо в усьому винні економічні структури (імперії, корпорації, глобальні ринки). Така собі економічно-політична альтернатива екологічного *Антропоцену*. Агент-винуватець – не *homo sapiens*, а капіталізм і жага прибутку. Однак, на цьому пошук винних не скінчився та знайшов вихід у Плантаціоцен (*Plantationocene*). Термін, що став надбанням колективних дискусій феміністських антропологинь та екокритиків першого десятиліття

XXI ст. (зокрема праці Д. Гаравей та А. Цін 2015 року) (Haraway, 2015: 159–165; Tsing, 2015: 38–39). У котрих акцентується на історії плантацій, агробізнес-монополії як ще одній моделі експлуатації навколишнього світу, що веде до монокультури, рабовласницьких схем, знищенню екосистем. Результатом такої діяльності – і є нинішня екологічна криза, що лежить в основі плантаційного поступу, де домінує монополія на вирощування одного продукту та панує тотальне нехтування біорозмаїттям. Ідея Техноцену (*Technocene*) знову змінює агента дії і цього разу на технології. Тепер вони відповідають за формування біосфери, соціальних та культурних зв'язків, мислення й под., а сучасність визначається алгоритмічним управлінням, штучним інтелектом, кібернетичними системами, *Big Data* й под., де людина вже не центр Всесвіту, а частина техно-біосистеми. Сам термін найчастіше пов'язують із працями Б. Браттона, П. Слотердайка, Б. Латура й який у 2013–2018 роках активно входить у дискурс технофілософії, екології, постгуманізму (Bratton, 2016: 14–15; Sloterdijk, 2005: 45–62; Latour, 2013: 201). Термоцен (*Thermocene*) – демонструє ще один виток відповідальності, де увага знову мігрує в сторону кліматичних проявів. Глобальне потепління стає визначальним фактором нашої епохи. Не колективна відповідальність людини, ні капіталізм, ні технології, а теплова криза, яку заподіяли парниковий ефект, викиди CO₂, метан і под. Термін, що починає циркулювати в науковому просторі в 2017–2019 роках у працях присвячених екологічній антропології та кліматології. Однак вперше Термоцен отримав системне осмислення у наукових розвідках С. Жесселя та Г. Блонделя у 2018 р., котрі власне і писали про цей феномен як про явище планетарного рівня. Піроцен (*Pyrocene*), концепт запроваджений у 2010 р. американським істориком екології та вогню С. Пайном, який пропонує наректи нашу добу епохою вогню. Науковець стверджує, що людська істота свого часу винайшла вогонь та контролювала його, але станом на сьогодні пожежі захопили світ та вийшли з під людського контролю й перетворились на глобальну загрозу. Однак якщо поглянути на картину загалом, то можемо помітити, що вся ця гра у *-cene: Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Thermocene, Pyrocene* нагадує не лише прицільну оптику поглядів на сучасність, але й партію розваг у відповідальність, а швидше її уникнення. Відвага взяти на себе весь тягар обов'язку постійно розмивається перекладанням вини

то на людство загалом, то на капіталізм, то на колоніальні моделі, то на технології, то на глобальне потепління, то на стихії, то на вогонь і т.ін. Звісно не йдеться про те, що ці концепти хибні, вони насправді підсвічують нам те, що співучасть у скоєному багатовимірна. Мається на увазі те, що людина постійно шукає чарівну формулу, яка очистить її совість й нівелює гніт відповідальності. Тому, хоча й XXI ст. і говорить *-ценами*, що свідчить про гігантський квантовий стрибок у вимір віртуальної та доповненої реальності, але разом із тим людська спільнота постійно намагається прокрастинувати запити на те, що трапилось із планетою, з нами та питання *А хто ж винен?*

Втім є й такі, кому це не байдуже. Дедалі більшої актуальності набирає концепт колективної відповідальності, де твердження про те, що *винен хтось один* вже більше не стоїть. Ктулцен (*Chthulucene*) – концепт запропонований Д. Гарравей у книзі *Staying with the Trouble* (Haraway, 2016: 2–4) – є тому прямим свідченням. Концепт-проект, що вважається антитезовим явищем *Антропоцену*. Оскільки визначається не причино-наслідковою діяльністю людини, а мислиться як доба, що характеризується *мережею співбуття* людського, тваринного, машинного, штучного, екологічного, алгоритмічного і т.ін. *Життя в сплетіннях* приходить на зміну апокаліптичним віянням, що загрожують людству. Зараз як ніколи на часі генерування якісно нового синтезу та симбіозів, *multispecies stories*, коли вектор *гомоцентризму* мігрує у сферу партнерства багатьох. У вимір *Multispecies-Cene* (Мульти-цену) у діапазон, що відкидає екзистенційний монізм і говорить про часи *агентмножинності*, де планету визначає не якась одна потенція, а множинна взаємодій.

Ті ж самі тенденції екстраполюються і на переклад, коли *-cene* чітко визначає на кого ми транслюємо вагу відповідальності за *іншого*. Етичний вибір, який перекладачеві доводиться звершувати чи не щодня: стирати *чужість* чи дати їй можливість перенародитись у нові контексти, толерантно зустріти *іншого* чи безпеліційно забанити у просторі цільової культури, розчинити індивідуальну вину в великому *ми*, чи мати мужність дати прорости своєму істинному *я*, де є місце *кожному*. Переклад вже давно не просто техніка перенесення змісту з однієї мови в іншу, а цілий світ *cene*-варіацій, де проживаються цілі кризи, переосмислення, народжуються нові інсайти. Одна з базових перекладацьких дихотомій *доместикація / форе́нізація*, запропонована Л. Венуті (1995), демонструє ці

два різновекторні модуси інтеграції *чужого*: чи зробити *його* максимально своїм, *доместикувати* чи навпаки в акті *форе́нізації* дозволити просто бути. Така перекладацька оптика досить органічно синхронізується з глобальними *цене*-концептами, що визначають нашу епоху.

Спроба поглянути на те як *Anthropocene*, *Capitalocene*, *Plantationocene*, *Technocene*, *Pyrocene*, *Chthulucene* корелюються з прийомами *форе́нізації* та *доместикації* у перекладі, а отже на те, хто ж бере на себе відповідальність за *іншого*: перекладач, читач, культура-джерело, культура-реципієнт; зрозуміти як вибір на користь *foreignization / domestication*, чинить вплив не лише на естетику тексту загалом, але й на міжкультурний діалог та взаєморозуміння держав і народів; збагнути чи діє перекладач як агент *Anthropocene* та розмиває свою відповідальність асимілюючи *іншого* чи навпаки розчиняється у множинності агентивностей *Chthulucene* і виходить на рівень багатовидового співжиття, сплетіння історій, де *іншому* лишають його право екзистенції, бо мета не стерти *чужість*, а створити плетіння якісно нових зв'язків, де є місце як *своїм* так і *чужим* – і складає **актуальність нашого дослідження**.

Метою розвідки є комплексне вивчення явищ *foreignization* та *domestication* як культурних, ідеологічних, методологічних прийомів у контексті сучасних концептів *Anthropocene*, *Capitalocene*, *Technocene*, *Pyrocene*, *Chthulucene*. Досягнення поставленої мети передбачає виконання певних **завдань**: окреслити історичне становлення та підґрунтя понять *форе́нізації* та *доместикації* у перекладознавстві від Ф. Шлейєрмахера до А. Бермана та Л. Венуті (Schleiermacher, 1963; Berman, 1984; Venuti, 1995); поглянути на теоретичний світ філософського виміру *свого* й *чужого* крізь призму Г. Гадамера, Ж. Дерріда, Е. Левінаса (Gadamer, 1960; Derrida, 1985; Levinas, 1974); зрозуміти як ідеології, політика, культурні коди формують вибір перекладацьких стратегій; встановити взаємозв'язок між *форе́нізацією* та *доместикацією*, культурною ідентичністю перекладача та епохами-концептами: *Anthropocene*, *Capitalocene*, *Chthulucene*, *Technocene*, *Pyrocene*, *Holocene*; структурувати практичний корпус сучасних прикладів (медіа, соцмережі, політичний дискурс, художня література, воєнний дискурс і под.), щоб зрозуміти які результати у різних контекст-середовищах мають стратегії *доместикації* та *форе́нізації* й встановити їхній вплив на рецепцію та інтеграцію тексту в широке соціокультурне поле.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше пропонується комплексний та різновекторний підхід до осмислення явищ *форенізації* та *доместикації* із врахуванням класичних перекладознавчих студій, культурних та постколоніальних підходів та зокрема призми сучасних *сене*-концептів, де ці два дихотомічні підходи позиціонуються вже не як мовно-стилістичні, а як такі, що екстраполюються далеко у вимір міждисциплінарності та етико-політичних практик.

Методологічна база та актуальні дослідження з цієї теми. Загалом увесь методологічний корпус, можемо умовно розділити на **теоретичне** підґрунтя, яке складають праці, що лежать в основі нашого дослідження, серед яких філософська складова та низка методів, що реалізують конкретні завдання і **практичне**, що має безпосереднє відношення до перекладацького виміру. Серед теоретиків, що цікавились цією тематикою варто виділити: Ф. Шлейєрмахера (*Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*) (Schleiermacher, 1963) та розроблену ним концептуальну схизму про те, чи наближати читача до автора, чи автора до читача; А. Бермана (*The Experience of the Foreign: Culture and Translation*) (Berman, 1992), чиї праці присвячені етиці збереження *чужого* та критиці технік деформації, що націлені на нівеляцію *чужості*, як такої; Л. Венуті (*The Translator's Invisibility: A History of Translation*) (Venuti, 2018) бере за основу роздуми А. Бермана щодо етики *чужості* та розвиває їх далі й реалізує у концептах *foreignization* та *domestication*, де також чимало уваги присвячує поняттю *Translator's Invisibility*; Г. Турі (*Descriptive Translation Studies and Beyond*) (Toury, 1995) зі свого боку говорить про нормативність у перекладі, де норми виступають своєрідними регуляторами перекладацьких стратегій; якщо Г. Турі оперує мікрорівнем та говорить, що *foreignization* та *domestication* – процеси-регулятори, що від початку є орієнтованими на певні базові норми, то А. Лефевр (*Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*) (Lefevere, 1985) працює з макрорівнем та стверджує, що переклад – це *rewriting*, яке підпорядковане економічним віянням, ідеології, певному статусу і под.; М. Бейкер (*Translation and Conflict: A Narrative Account*) (Baker, 2006) для котрої переклад не лише мовна діяльність, а формування та трансляція наративів, де перекладач є тим, хто приймає рішення, які з них інтенсифікувати, які піддати маргіналізації, а які й зовсім замінити. Не менш важливою

стала і філософська складова, яка суттєво доповнює розуміння процесів *доместикації* та *форенізації*, їхню кореляцію з різними *сене*-епохами. Зокрема, опрацьовано праці Г. Гадамера (Gadamer, 1960: 270–273) та його прийом герменевтичного кола, що може впливати на рецепцію текстів у цільовій культурі; Ж. Дерріда (Derrida, 1976) та його метод деконструкції, який власне і сприяє тому, що латентні сенси стають видимими; Е. Левінас (Levinas, 1974) та етика *іншого*, в якій він наголошує на тому, що *інший* – це не якась ефемерна абстракція, а конкретна особа, котра вимагає відповідного ставлення; Г. Співак (*The Politics of Translation*) (Spivak, 1993: 179–200) та культурологічні підходи і т.д. У ході дослідження було залучено порівняльно-історичний метод, що допоміг дослідити еволюцію понять *foreignization* та *domestication*; культурно-антропологічний підхід, який дав можливість поглянути на переклад як на культурну практику та зрозуміти як вона співвідноситься з концепт-проектами *Anthropocene*, *Chthulucene*, *Capitalocene*, *Technocene*, *Pyrocene*, *Holocene*; критичний аналіз кейсів сприяв реалізації прийомів *foreignization* та *domestication* безпосередньо на практиці; дискурс-аналіз підштовхнув залучити тексти політичного та медійного характеру.

Розділ 1. *Foreignization* та *Domestication*: теоретична генеалогія понять

Переклад завжди постає актом *лімінальності*, знайомством *на межі*, зустріччю *свого* та *чужого*, рідного й *іншого*, відомого з невідомим. Такий собі екзистенційний діалог культурного співіснування. Саме через таку глибинну метафоричність й символічність дихотомія *свій-чужий* і проміряється в перекладі не просто протиставлення, а два паритетні напрямки руху, які регулюються зусилля тримати баланс, бо переклад *a priori* не можна визначити як абсолютно *чужий* чи тотально *свій*. Зустріч з *іншим* завжди складна, вона вимагає потуги та майстерності. *Чужий* звертає нашу увагу на своєрідну нестачу того чи іншого в нашій культурі, що й робить неможливим повне привласнення *іншого*, в чому й закладена етична цінність як така. В основі етики перекладача має лежати прагнення не викорінити *інакшість*, не перетворити *іншого* на *свого*, а зрозуміти *його*, а відтак і *себе*. Адже лише в дзеркалі *іншої* мови, ми бачимо цінність та безмежність власної. Й саме переклад стає тим місцем зустрічі, яка щоразу *інша* – часом драматична, часом гаряча, часом напружена, часом болісна, проте завжди продуктивна.

Чому саме генеалогічний підхід? Тому що *форенізація* та *доместикація* не просто моноеквівалентні терміни, а цілі *концепт-ідеї* за якими стоїть багатопланове культурне розмаїття від античної риторики, німецьких романтиків, радикальних поглядів постструктуралістів до найновітніших метамодерних віянь. Дихотомія адаптувати чи зберегти *інакшість* існувала ще за часів стародавньої Греції, періоду в якому відбувається один з перших ментальних зсувів на користь *доместикації*, коли Цицерон та Гораций наполягають на тому, що переклад як такий не повинен перебувати в полоні оригіналу. Протилежна думка, що є ідейно ближчою до *форенізації* дозріває значно пізніше в ранньому Християнстві. Приблизно в 4 ст., коли святий Ієронім виголошує думку про те, що все ж таки необхідно зберігати священний устрій тексту навіть попри труднощі сприйняття. Однак свідоме філософське народження цих понять має місце в німецькому романтизмі, коли переклад починає позиціонуватися як культурно-філософський акт. Перше чітке теоретичне розрізнення того, що ми згодом отримаємо у спадок як *форенізація* та *доместикація* розвинуто в працях Ф. Шлейєрмахера, а саме його промові *Про різні методи перекладу*, 1813, де мислитель розмірковує про альтернативу перекладацьких стратегій: наблизити читача до автора, а отже зустрітись з *foreignness* та зберегти *інакшість* чи наблизити автора до читача, а отже адаптувати *іншого* під цільову культуру, *доместикувати*, зробити своїм, вилучивши *чужість*: «*Entweder der Übersetzer lasst den Schriftsteller möglichst in Ruhe und bewegt den Leser ihm entgegen; oder er lasst den Leser möglichst in Ruhe und bewegt den Schriftsteller ihm entgegen*» (Schleiermacher, 1813/1963: 47). Таке собі герменевтичне зіткнення сил, в якому від перекладач залежить чи збагатить він світоглядні позиції своєї культури елементами реальності *іншого* чи залишиться непохитним у своїх переконаннях та міцно триматиме кордони охороняючи власні горизонти.

Середина ХХ ст. стала ще одним етапом еволюційного протистояння *я* та *інший*, коли переклад починає розглядатись крізь призму *динамічної еквівалентності*. Згідно позицій американського лінгвіста Ю. Найда (Nida, 1964) переклад у цільовій аудиторії повинен досягати аналогічної реакції, як і в мові оригіналу, а отже прецизійне відтворення вихідного тексту витісняється суворим дотриманням норм мови перекладу: «*Dynamic*

equivalence is the closest natural equivalent to the source-language message» (Nida, 1964: 331). За таких обставин *форенізація* пояснюється як щось складне та нечитабельне. Якщо попередній досвід можна схарактеризувати як лінгвістичний зсув, то наступним шаблем стає поворот культурного характеру, що дає змогу частково примирити два підходи: *доместикація* вважається технікою, яка синхронізує переклад з нормами цільової культури: «*Translation is a norm-governed activity. Every decision made during translating is conditioned by norms which determine what is considered acceptable within a given culture*» (Toury, 1995: 56), а *форенізація* – відхиленням від норми, коли переклад імплементує нову поетику, щоб розширити культурні межі: «*Shifts from the source text are not necessarily errors. They can be deliberate deviations which signal the translator's adherence to target-culture norms rather than to source-culture one*» (Toury, 1995: 79).

Кінець ХХ ст. вносить й свої корективи та розширює смислове поле понять *foreignization* та *domestication* ідеологічним виміром. Французький соціолог, філософ А. Лефевр звертає увагу на те, що будь-який переклад – ніщо інше як процес перманентного переписування (*rewriting*), що неминуче регулюється тією чи іншою ідеологією: «*Rewriting is manipulation, undertaken in the service of power*» / «*Translation is the most obviously recognizable type of rewriting, and it is potentially the most influential*» (Lefevre, 1985: 2-9). На його думку, *доместикація* – свідомий вибір адаптувати текст під систему, норму, канон, тоді як *форенізація* – розрив з догмою й можливість для перенародження нових ідей. Однак коли мова заходить про етичний зсув у перекладі та ідеї, що в подальшому ляжуть в основу дискусії про *domestication* vs *foreignization* – то йдеться про ключову постать французького перекладознавства – А. Бермана. Його наукові ідеї, ще задовго до Л. Венуті (Venuti, 2018) починають закладати підвалини майданчика для боротьби з етноцентризмом та текстовим насиллям. Він чи не вперше відкрито заявляє про переклад як про модус *гостинності*, що дозволяє *іншому* бути *іншим*, що стає своєрідним викликом, який радикально перечить усталеній традиції класичної адаптації: «*Translation is the experience of the foreign. It is not the overcoming of strangeness, but its recognition, its acceptance*» (Berman, 2009: 5). Науковець у ході дослідження кристалізує 12 деформацій, до яких звертається пере-

кладач, коли намагається зробити текст надмірно своїм. Наведемо деякі з них: *раціоналізація* (реконтекстуалізація контенту згідно параметрів цільової мови), *якісне спрощення* (коли полісемантичність слів редукується до більш зрозумілого та широковживаного відповідника, що суттєво занижує семантичне розмаїття оригіналу; *порушення норм вихідного контенту* (доповнення тексту інформацією, що не відповідає першоджерелу); *апгрейд/ семантичне оновлення* (коли нівеляції піддається історична дистанція через модернізацію архаїчних форм); *спрощення* (вирівнювання стилістичних незручностей, що можуть ускладнювати сприйняття); *порушення ритму* (руйнація текстової мелодики); *альтернативне заміщення ідіом на свої*; *вмісна адаптація культурних реалій* (коли цільовий еквівалент витісняє колорит *іншого*) і т. ін. Щоразу звертаючись до якоїсь із цих стратегій, перекладач постає перед альтернативою: обрати зручність та ізоляцію чужого або ж здолати етичний сумнів й толерантно відкрити двері цільової культури *іншому*. Тут превалює тенденція не згладити, а оголити його унікальність. Не перетворити текст у щось незрозуміле, а зберегти генетичний код *інакшості* та автентіку на рівні власних назв, реалій, авторського стилю. Тим самим трансформувати ілюзію тотожності оригіналу в реальний досвід *іншого*.

Погляди А. Берман (Berman, 2009) мали колосальний вплив на те, що ми нині в гуманітаристиці визначаємо як *ethical turn*, коли перекладач позиціонує себе не анонімним слугою тексту та ідеологій, а етичним агентом, ментором, який веде діалог культур і мудро інтегрує досвід чужого. Дослідник на сторінках своїх праць оперує французьким словом *etranger* (чужий, інший, іноземний). У його концептосфері переклад – це завжди зустріч саме з ним, що проявляє себе як інша культура, інший стиль, інший світогляд і його потрібно поважати, а не силоміць піддавати традиційній адаптаційній логіці. Саме шлях поваги, а не зневаги є ознакою професійності та перекладацької етики високого рівня: «*To translate well is to welcome the foreign as foreign, to open one's own language to the otherness that it resists*» (Berman, 1992: 4) / «*Translation is an ethical act: it exposes a culture to the others; it displaces the limits of what that culture can receive*» (Berman, 1992: 6). Ідеї А. Бермана отримали чималий резонанс не лише в Франції, але й далеко за її межами та лягли в основу не одних наукових роздумів у цьому напрямку.

Приміром Л. Венуті став тим, на кого ідеї А. Бермана мали чималий вплив. Ба більше, у своїй передмові до *Translator's Invisibility* він не приховує свого захоплення мислителем та бере його ідеї за основу. Щоправда саме Л. Венуті стає тим, хто вводить терміни *foreignization* та *domestication* у перекладознавчий дискурс, що є своєрідним продовженням та сучасним апгрейдом фундаментальних перекладацьких стратегій: *читача до автора* чи *автора до читача*. На відміну від своїх попередників, дослідник занурює ці дихотомічні істини в радикально новий контекст глобалізації та мовної гегемонії. Поняття *domestication*, *foreignization* та *Translator's Invisibility* стають центральними у його працях *The Translator's Invisibility: A History of Translation* та *The Scandals of Translation: towards an Ethic of Difference*, в яких йдеться, про те, що коли переклад максимально зручний та адаптований до цільової культури – це стирає *інакшість* оригіналу. У такий спосіб науковець піддає критиці англо-американську традицію за гіпертрофоване звернення до *доместикації* й як альтернативу пропонує нову етику трактування іншого – *foreignizing translation*. На його думку *domestication* – це безшовний, читабельний стиль, тоді як *foreignization* – присутність культурних маркерів оригіналу, що чинить опір адаптації. Протистояння – на поприщі котрого перекладач постійно робить вибір: коритись нормам цільової мови чи йти шляхом супротиву, але водночас робити читача свідомим *інакшості*: «*A translated text, whether prose or poetry, fiction or non-fiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent, giving the appearance that it reflects the foreign writer's personality or intention or the essential meaning of the foreign text – the appearance, in other words, that the translation is not in fact a translation, but the 'original'*» (Venuti, 2012: 1-2). Л. Венуті так і заявляє, що *доместикація* – це етноцентрична редукція оригіналу до культурних норм мови перекладу, а *foreignization* – етнодевіантний тиск на культурні цінності цільової мови, проте можливість зберегти унікальність вихідника, так би мовити можливість *відправити реципієнта за кордон*: «*Domestication is an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home. Foreignization, by contrast, entails choosing a foreign text*

and developing a translation method along lines that are excluded by dominant culture values in the target language. It is an ethnodeviant pressure on target-language culture values to register the linguistic and cultural differences of the foreign text, sending the reader abroad» (Venuti, 2012: 2). Так званий прозорий переклад для мислителя є частою практикою в Західній культурі. Однак такий підхід, на його думку, хоча й корелюється з високими стандартами перекладу, проте є нічим іншим, як одним із різновидів легальної цензури іншого: «*Fluency results in a discursive effect of transparency, making the translator invisible and hence promoting the illusion of authorial presence, the illusion that the translation is the author's text*» (Venuti, 2018: 6).

Якщо говорити про своєрідний перехід від більш класичних етичних моделей до сучасного наративного повороту в перекладацькій царині, то безумовно варто згадати професорку перекладознавства М. Бейкер, для котрої переклад – це в першу чергу формування та трансляція наративів, де перекладач виступає активним співучасником, бо саме він бере на себе відповідальність щодо того які історії висвітлити, які маргіналізувати, а які внести до чорного списку. Приймає рішення чи конструювати наратив, який легітимізує чи такий, що навпаки ставить під сумнів ті чи інші дії керівного апарату: «*Translators and interpreters do not simply transfer messages between languages; they participate in constructing narratives that can legitimize or challenge power*» (Baker, 2006: 8). Дослідниця в своїх працях не зіштовхує в акті протистояння доместикацію та фореїзацію, як це робили її попередники, а інтерпретує ці два поняття крізь призму наративу. В якій доместикація – синхронізація з панівними ідеями цільової культури, а фореїзація – збереження альтернативного погляду культури іншого. Таким чином ідеї Л. Венуті (Venuti, 2018) в контексті М. Бейкер (Baker, 2006) набувають наративно-політичної репрезентації. Саме таке трактування цих понять дещо змінює їх функціональне призначення, а саме з завдання наблизити чи віддалити текст на вписати його у певну картину/історію світу: «*Translation is not a neutral act of transferring information. It is a form of re-narration: translators participate in constructing narratives that shape how the world is understood*» (Baker, 2006: 105). У ході своїх наукових шукань авторка виділяє декілька типів наративів у межах яких перекладач реалізує свою діяльність:

ontological (персональні наративи), в яких активується індивідуальний досвід, ідентичність, вірування перекладача; *public* (публічні наративи), що мають місце в медіа, рекламному та політичному просторах, де доместикація втілюється через погодження перекладу з ключовими суспільними дискурсами, державною політикою, ЗМІ, де фореїзація йде шляхом опору цим нормам; *conceptual* (концептуальні/культурні наративи) в основі яких ідеологічне та метафоричне підґрунтя, по типу: західний світ тототжний *ratio*, східний – духовності; *мета-наративи*, які корелюються з великим історіями: *розум, прогрес, демократія* та ін., де доместикація лобіює цей глобальний консенсус, а фореїзація навпаки завершує історію всеохопних хронік множинністю голосів та поліфонічністю альтернатив. Позиція М. Бейкер не говорити прямо про стратегії Д/Ф, а переосмислити їх в акті *re-narration* (перерозповіді), де перекладач виступає агентом (*agent*), котрий йде шляхом альтернатив: або пропагувати усталені державні наративи або ж обирати контр-нарацію. Дослідниця своїми ідеями суттєво розширює концептуальний діапазон того, чим нині є переклад, а саме екстраполяцією Д/Ф зі сфери етичного у політичне та епістемологічне, коли йдеться не лише про етичний вибір зберегти чи витіснити, але й наративну прерогативу яку з історій про світ ми готові акцептувати, а яку переписати.

Розділ 2. Сучасний переклад як дискурсивний реєстр -ценів

Отже, можемо зробити висновок, що з кожним наступним дослідженням *свого* та *чужого*, а відповідно понять доместикації та фореїзації в перекладацькій царині, провідний вектор дослідження дедалі більше скеровується в бік толерантності та гостинності стосовно іншого: від етики чужого та збереження іншого як випробування (А. Берман) → до політизованості перекладу та фореїзації як спротиву етноцентризму (Л. Венуті) → до наративності та переоповідання, де доместикація тототжна конформізму, а *foreignization* його запереченню (М. Бейкер) → до перекладу як вузла учасників, де перекладач агент культурної пам'яті та змін (М. Бейкер, М. Кронін, М. Тимочко та ін.) (Baker, 2006; Cronin, 2006; Tymoczko, 2010). Щоразу дедалі більше простору звільняється для того, що тривалий час витіснялось, перебувало на маргінесі. Як відомо період ХХ–ХХІ ст. вважається часом, у якому зіштовхуються *метанаратив* та *концепт*. Культурний поєдинок, де перший

учасник – прихильник *Великих* історій, що претендують на абсолютизацію та завершеність, тим самим витісняючи все, що має ознаки *інакшості* й другий – результат того, що ще в середині ХХ ст. було засіяно як зерна постмодерних віянь. Зародки, що поступово проростають у Метамодерні й протистоять режимам тотальних метакронік, тим самим звільняючи місце для чогось якісно нового – народження концептів.

Концепт на відміну від статичного, незмінного, домінантного *метанаративу* постає як щось гнучке, динамічне, толерантне, ризоматичне, яке можна змінювати, рекомбінувати, переосмислювати, бо він не претендує на вичерпність та повноту. Такий концептуальний перспективізм та множинність напрямку пов'язані з широтою та гнучкістю мислення. Вважаємо, що така ментальна схизма цілком співвідноситься і з процесами *доместикації* vs *форенізації*, де перша складова бінарної пари корелюється з понятійною скованістю думки, її шаблонністю, діяльністю за протоколом, а друга – з динамічністю та відкритістю. Поліфонічність поглядів, що притаманна концепту власне й дозволяє чути *іншого*, вступати з ним у діалог, здійснювати обмін досвідом, виходити за межі всеохопного культурного монізму.

То який же він переклад сьогодні, після Бермана, Лефевра, Венуті, Бейкер? Чи можна його синхронізувати з якимось одним із аспектів? Уже давно ні! Світ перетворився на *Multi-verse/Multispecies-cene*, що здійснив/нює потужні квантові стрибки в розвитку, де спільнота давно не антропоцентрична, а функціонує мережею співбуття, симбіозів, багатовидових історій, життям в сплетіннях. Ментальний зсув у сторону партнерства багатьох. Така картина світу неминуче транслюється й у перекладацьку галузь, яку вже не можна бачити як єдину, цілісну, орієнтовану під щось одне. Тепер вона мультимножинна, завжди поліфонічна, завжди стрімко мінлива, завжди інша й така, що вимагає від нас миттєвих рішень, глибинних усвідомлень та відповідальності.

Два різновекторні підходи *форенізації* та *доместикації* й надалі лишаються тим каркасом, що як ті заряди + та – , тримають поле, яке формують площини глобальних *-ценів*, які рівною мірою пронизують перекладацькі стратегії як *свого* так і *чужого*. ХХІ ст. говорить з нами через *Антропоцен*, *Капіталоцен*, *Плантаціоцен*, *Техноцен*, *Піроцен*, *Ктулуцен* і т. д., де кожен концепт тлумачить світ на свій

лад й створює під це власні історії. Суцільна епоха інтерпретацій, де вже не є можливим зійтися на єдиній версії, назві чи наративі. Масштаб перемін настільки глобальний, що одне найменування не в змозі охопити весь діапазон змін. *Сингулярність* давним-давно серед нас, бо швидкісні трансформації гігантські настільки, що кожен десяток років ми неначе живемо в новій ері. У світлі таких змін переклад перетворюється на лабораторію відповідальності, працюючи в якій перекладач повинен тонко схоплювати та бути обізнаним в нових онтологічних віяннях. Уміти розпізнати людину як геологічну силу; ідентифікувати в тексті капіталістичний патерн як рушійну силу екологічної руйнації; виділити плантаційну модель як історичні підвалини монокультурності; побачити в технологіях нового планетарного агента; усвідомити паритетну багатовидову взаємодію як нову надію людства. Кожен *-цен* – акт перекладу реальності в *Anthropocene*-, *Capitalocene*-, *Pyrocene*- дискурсивний реєстр й відтак спосіб взяти чи уникнути відповідальності, яка сьогодні перетворюється на модель глобальної етики. На прикладі якої, як у ситуації з полемікою навколо *Anthropocene* та його альтернативними варіантами, можна помітити як людство перерозподіляє та перенаправляє відповідальність за скоєне, так і вибір перекладацьких стратегій ілюструє як культури працюють в рамках панівних наративів, що заперечують або приймають *чужість*.

В умовах сучасних реалій, де панує криза ідентичності, непохитності якої назавжди забрав із собою *Holocene*, натомість кинувши нас у *cene*-центрифугу, де в кожного їх декілька одразу, реальних й віртуальних, що веде до повного розриву з традицією, а отже постійного переусвідомлення себе у світі. У світлі таких трансформацій однією з ключових навичок перекладача сучасності має стати *трансверсальність*. Термін, яким користуються у своїх працях постмодерні філософи Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі (*Transversality*, 1964) і під яким вони розуміють рух енергії між рівнями системи (індивід, група, інституція), що протиставляється ієрархії, вертикалі влади: «*Transversality is a dimension that strives to overcome both the vertical hierarchy, and the horizontal isolation of institutions*» (Guattari, 2015: 11). Концепт, що на нашу думку, чудово демонструє те, чим сьогодні повинен займатися перекладач – будувати траєкторії, встановлювати зв'язки між різними *цен*-реальностями. У *Тисяча Плато*

трансверсальність наближається до *ризому*, де рух відбувається не від центру до периферії, а множинними розгалуженнями, що екстраполюється й на трансверсальну суб'єктність перекладача, яка перетинає межі норм, систем, дисциплін, рівнів, інституцій, умовностей й виходить у вимір, де може рухатись як вертикально (*доместикувати*) так і горизонтально (*форенізувати*), навскіс чи по діагоналі єднаючи гетерогенні елементи (*інше, чуже*) без загарбання й підпорядкування на шляху до нових синергій. Оскільки трансверсальна природа перекладача не дозволяє повністю підкоритися якійсь одній з систем, він взаємодіє з усіма (мовами, культурами, світоглядами, епістемами, технологіями, алгоритмами, *VR/AR, AI* та под.). Тому коли йдеться про поняття *доместикації* та *форенізації* й пріоритетність якогось із них, рішення знаходиться за межами *або...або*, так як це не табори-антагоністи, а два полюси єдиного континууму. Між котрими курсує перекладач залежно від *skopos* (мета), жанр, часу, місця, аудиторії, етичних й політичних пререквізитів. Найкращим вердиктом тут стане своєрідний гібридний підхід, у просторі якого перекладач калібрує тертя між *своїм* та *чужим*, зручністю та зрозумілістю, мовним камуфлюванням *іншого*, де це критично та його проявленістю, коли це несе культурну цінність та зміст.

Висновки. Перекладацька царина сьогодні перетворилася на масштабний багатовимірний феномен, який в процесі свого становлення нашаровує все нові та нові палімпсести значень, що трансформувались у динамічну, мінливу епоху *Мультиценів*, а отже модусів мислити сучасність *мультиверсивно*. Саме тому прерогатива якоїсь однієї перекладацької техніки, підходу чи аспекту в *Ктулуген* стає неможливою. Світ вже давно не антропоцентричний, а екстраполювався у вимір партнерства багатьох, в якому переклад – мережеве сплетіння людського, алгоритмічного, машинного, штучного (*AI*), реального, віртуального. Однак попри таку стихійну ризоматичність незмінними лишаються два полюси *свого / чужого, foreignization / domestication*, що формують своєрідну фрактальну *антиматрицю* постгуманістичного бачення світу й до одного з яких завжди буде тяжіти той чи інший перекладацький *-цен*, але без кінцевих фіксацій на якомусь одному з них. Саме така *антиособливість* нейтралізує традиційну матричну стаціонарність, окостеніння координат і перетворює перекладознавчий вимір

на динамічне поле, де все переплітається, видозмінюється, пульсує, гібридується, зникає й знову виникає. Жива матриця в якій суб'єктність перекладача перетворюється на *транс-цен-версальність*, що стихійно розгалужується в усі напрямки.

Перша частина розвідки носить теоретичний характер й аналізує генеалогічне становлення понять *foreignization* та *domestication* із подальшою їх інтеграцією у контекст сучасної *сепотеорії* еволюції мислення як такого. Саме тут зроблені результати дають нам можливість у другій частині реалізувати **перспективи подальших досліджень у цьому напрямку** й згенерувати своєрідну практичну перекладацьку *цен-модель*, яка калібрується полюсами *свого* та *чужого* згідно прикладного наповнення кожного окремого *цен-проекту*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baker M. Translation and Conflict: A Narrative Account. London. New York : Routledge, 2006. 212 p.
2. Berman A. The experience of the Foreign: Culture and Translation in romantic Germany / translated by S. Heyvaert. State University of New York Press, 2009. 292 p.
3. Bratton B. The Stack: On Software and Sovereignty. Cambridge, MA : MIT Press, 2016. 528 p.
4. Cronin M. Translation and Identity. London; New York : Routledge, 2006. 176 p.
5. Crutzen P., Stoermer E. The Anthropocene. *Global Change Newsletter*. 2000. № 41. P. 17–18.
6. Derrida J. Of Grammatology. Trans. by Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore & London : Johns Hopkins University Press, 1976. 456 p.
7. Derrida J. Des Tours de Babel. In: Graham, J.F. (ed.) *Difference in Translation*. Ithaca-London : Cornell University Press, 1985. Pp. 165–207.
8. Gadamer H. Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. Tübingen : Mohr Siebeck, 1960. S. 270–273.
9. Guattari F. Psychoanalysis and Transversality: Texts and Interviews 1955-1971 / translated by A. Hodges. Los Angeles : Semiotexte, 2015. 384 p.
10. Haraway D. Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin. *Environmental Humanities*. 2015. № 6(1). P. 159-165.
11. Haraway D. Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene. Durham; London : Duke University Press, 2016. 312 p.
12. Latour B. An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2013. 520 p.
13. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of literary fame. London and New York : Routledge, 1985. 234 p.
14. Levinas E. Autrement qu'être ou au-delà de l'essence. The Hague : Martinus Nijhoff, 1974. 202 p.
15. Nida E. Towards a Science of Translating: with special reference to principles and Procedures involved in Bible Translating. Leiden : E. J. Brill, 1964. 331 p.

16. Schleiermacher F. Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens / in H. J. Störig. Das Problem des Übersetzens. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963. Pp. 38-70.
17. Sloterdijk P. Im Weltinnenraum des Kapitals. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2005. 283 p.
18. Spivak G. The Politics of Translation. In: Outside in the Teaching Machine. London; New York : Routledge, 1993. P. 179-200.
19. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam : John Benjamins, 1995. 324 p.
20. Tsing A. The Mushroom at the End of the World. Princeton University Press, 2015. 331 p.
21. Tymoczko M. Translation as Rewriting and Cultural Memory. In: Translation, Resistance, Activism. Amherst: University of Massachusetts Press, 2010. P. 27-45.
22. Venuti L. The Translator's Invisibility: A history of Translation (3rd ed.). London. New York : Routledge, 2018. 353 p.
9. Guattari, F. (2015). Psychoanalysis and transversality: texts and interviews 1955-1971 (A. Hodges, Trans.). Semiotext(e)
10. Haraway, D. (2015). Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making kin. *Environmental Humanities*, 6(1), 159-165
11. Haraway, D. (2016). Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene. Duke University Press
12. Latour, B. (2013). An inquiry into modes of existence: An anthropology of the moderns. Harvard University Press
13. Lefevere, A. (1985). Translation, rewriting and the manipulation of literary fame. Routledge
14. Levinas, E. (1974). Autrement qu'être ou au-delà de l'essence [Otherwise than Being or Beyond Essence]. Martinus Nijhoff [in French].
15. Nida, E. (1964). Toward a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating. E. J. Brill
16. Schleiermacher, F. (1963). Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens. In H. J. Störig (Ed.), Das Problem des Übersetzens (pp. 38-70) [About different Methods of Translation]. Wissenschaftliche Buchgesellschaft [in German].
17. Sloterdijk, P. (2005). Im Weltinnenraum des Kapitals [In the World Interior of Capital]. Suhrkamp [in German].
18. Spivak, G. (1993). The politics of translation. In Outside in the teaching machine (pp. 179-200). Routledge
19. Toury, G. (1995). Descriptive translation studies and beyond. John Benjamins
20. Tsing, A. (2015). The mushroom at the end of the world. Princeton University Press
21. Tymoczko, M. (2010). Translation as rewriting and cultural memory. In M. Tymoczko (Ed.), Translation, resistance, activism (pp. 27-45). University of Massachusetts Press
22. Venuti, L. (2018). The translator's invisibility: A history of translation (3rd ed.). Routledge

REFERENCES:

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.11.2025
Дата публікації: 24.12.2025